

ΗΠΕΙΡΟΤΙΚΑ

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΞΥΓΓΡΑΜΜΑ
ΙΔΡΥΘΕΝ ΚΑΙ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ
ΠΡΟΝΟΙΑ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΞΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΒΛΑΧΟΥ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΔΕ ΤΩΝ ΗΠΕΙΡΩΤΩΝ
ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ ΒΙΖΟΥΚΙΔΟΥ
ΕΝ ΒΕΡΟΛΙΝΩ,
ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΑΝΑΓΝΟΣΤΟΠΟΥΛΟΥ
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΑΛΚΙΒΙΑΔΟΥ ΚΟΝΤΟΠΑΝΟΥ
ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ

ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ
ΕΝ ΤΗ ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΙ

ΕΤΟΣ ΠΕΜΠΤΟΝ
1930

ΤΕΥΧΟΣ Α΄ ΚΑΙ Β΄

Ε.Υ.Δ της Κ.ε.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

Η ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΤΗΣ ΔΩΔΩΝΗΣ

ΥΠΟ

Α. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ

Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Τεσσαράκοντα πέντε ἔτη ἔχουν περάσει ἀπὸ τὴν ἱστορικὴν ἀνασκαφὴν τοῦ Καραπάνου εἰς τὴν Δωδώνην καὶ ἀκόμη δὲν προστέθη τίποτε νέον εἰς τὰ σπουδαιότατα ἐκεῖνα ἀποτελέσματα τῆς. Ἐνας ὅμως σημερινὸς ἐπιστήμων ἠμπορεῖ νὰ ἐννοήσῃ ποίαν σημασίαν θὰ εἶχαν αἱ ἀνασκαφαὶ αὐταί, ἂν ἐγίνοντο σύμφωνα μὲ τὰς συγχρόνους ἀντιλήψεις τῆς συστηματικῆς καὶ μεθοδικῆς ἐργασίας. Εἰς τὸν Καραπάνον βέβαια ὀφείλομεν τὴν ἀκριβῆ τοποθέτησιν τῆς ἀρχαίας Δωδώνης, τὰ ὠραῖα χαλκᾶ ἀφιερώματα εἰς τὸν Δία καὶ ἀρκετὰς ἐπιγραφὰς σχετικὰς μὲ τὸ μαντεῖον. Ἄλλὰ τίποτε σχεδὸν δὲν ἐμάθομεν ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴν αὐτὴν περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ ἀρχαιοτάτου μαντείου, τὸ ὁποῖον ἀπὸ τοῦ Ὀμήρου ἤδη ἦτο γνωστότατον εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα. Ἡ ἐπιμελὴς ἐξέτασις τῶν ἀλλεπαλλήλων στρωμάτων, τὰ ὁποῖα οἱ αἰῶνες ἐπισωρεύουν εἰς ἓνα κατωκημένον μέρος, μᾶς δίδει τὴν δυνατότητα νὰ γνωρίσωμεν τὴν τέχνην καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς ἐποχῆς. Διότι καθεμία ἐποχὴ ἀφήνει ἕχνη τῆς διαβάσεώς τῆς τὰ πράγματα, τὰ ὁποῖα οἱ ἄνθρωποι μετεχειρίζοντο κατὰ τὴν χρονικὴν ἐκείνην περίοδον. Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ τονίσω πόσην σημασίαν ἔχουν τὰ ζωντανὰ αὐτὰ πράγματα, ἐὰν εὐρίσκωνται εἰς τὴν χρονολογικὴν των διαδοχὴν : θὰ ἦτο ὡς μία συγκινητικὴ φωνὴ φθάνουσα ἀπὸ τὰ σκότη τῆς ἱστορίας, τῆς ὁποίας ἀμυδρὰν καὶ συγκεχυμένην ἀπήχησιν μᾶς διέσωσεν ἡ παράδοσις.

Ἄλλ' ἐκτὸς τῆς σιενῆς τοπικῆς ἱστορίας τοῦ Δωδωναίου ἱεροῦ, τὴν ἥποίαν θὰ διεφώτιζεν ἡ ἀρχαιολογικὴ συστηματικῶς ἐργαζομένη, θὰ μᾶς ἔδιδεν ἴσως καὶ κάποιαν σαφεστέραν ἀπάντησιν περὶ τῆς ἱστορίας γενικῶς τῆς Ἡπείρου. Καὶ εἶναι ἀληθὲς ὅτι πολυτιμότεται εἶναι αἱ πληροφορίες, τὰς ὁποίας ἠρύσθημεν ἀπὸ τὰς ὀλίγας σχετικὰς ἐπιγραφὰς ποὺ μᾶς ἔδωκεν ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ Καραπάνου ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐσωτερικὴν ὀργάνωσιν τῶν ἠπειρωτικῶν πραγμάτων, ἀλλ' αὐταὶ δὲν φθάνουν πέραν τοῦ τετάρτου αἰῶνος π. Χρ., ὅτε εἶχεν ἀρχίσει ἤδη καὶ ἡ Ἡπειρος νὰ εἰσέρχεται εἰς τὴν δίνην τῆς πολιτικῆς ἐξελίξεως τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος. Ἄλλ'

ἀρχαιότερα; Ἀπὸ τὰ διάφορα ἀφιέρωματα εἰς τὸν Δία Νάϊον, ὅπως ἐλατρεύετο εἰς τὴν Δωδώνην ὁ Ζεὺς καὶ ὅπως θὰ ἀναφέρωμεν παρακάτω, ἠμποροῦμεν νὰ συμπεράνωμεν ὅτι κατὰ τὸν ἕκτον καὶ τὸν ἑβδομον ἀκόμη αἰῶνα π. Χρ. πολλοὶ προσκυνηταὶ ἀπὸ ὅλον σχεδὸν τὸν ἑλληνικὸν κόσμον συνέρρεαν εἰς τὸ μαντεῖον, ἄλλοι βέβαια διὰ νὰ διαφωτισθοῦν περὶ τῶν ἀπασχολούντων αὐτοὺς προβλημάτων, ἄλλοι διὰ νὰ λάβουν μερικὰς ὁδηγίας εἰς τὰς δυσχερεῖς στιγμὰς τῆς ἐξωτερικῆς ἢ ἐσωτερικῆς τῶν ζωῆς, ἢ καὶ πόλεις διὰ νὰ ἐκδηλώσουν τὰ σεβάσματά των πρὸς τὸν Δωδωναῖον καὶ νὰ ζητήσουν συμβουλὰς. Ὅλοι οὗτοι ἀφιέρωναν μεγάλα ἢ μικρὰ ἀναθήματα, ἀγαλμάτια, σκεύη, ἀγγεῖα καὶ ἐπιγραφάς, ὅπως π. χ. ἡ σπουδαία ἐκείνη ἐπὶ χαλκοῦ ἐλάσματος (εἰς δύο τεμάχια, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἐν εὐρίσκεται εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Βερολίνου καὶ τὸ ἄλλο εἰς τὸ Ἐθνικὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν). Τὴν ἐπιγραφὴν αὐτὴν ἀφιέρωσαν ἐκεῖ οἱ Ἀθηναῖοι νικήσαντες τοὺς Πελοποννησίους κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον, ἀσφαλῶς διὰ νὰ κερδίσουν μὲ τὸ μέρος των τοὺς ἀμφιρρέποντας ἴσως Ἡπειρώτας διαλαλοῦντες εἰς τὸ μέγα αὐτὸ θρησκευτικὸν κέντρον τὴν νίκην των. Μεγαλύτερον ὅμως θὰ ἦτο τὸ ἐνδιαφέρον μας νὰ μάθωμεν κάτι καὶ περὶ τῶν πρώτων χρόνων τοῦ ἱεροῦ, εἰς τοὺς ὁποίους ἀναφέρεται ὁ Ὅμηρος καὶ ἀρχαιότερα ἀκόμη περὶ τῆς μυκηναϊκῆς ἴσως ἐποχῆς, ὁπότε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἰδρῦθη. Πρέπει ὅμως νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ὅταν ὁ Ὅμηρος λέγῃ : «Ζεῦ ἄνα Δωδωναῖε Πελασγικέ», ὃ εἰς τὴν Δωδώνην λατρευόμενος θεὸς εἶχεν εἰσέλθῃ εἰς τὸν κύκλον τῶν θεῶν τῆς Ὀλυμπίας θρησκείας ταυτισθεὶς ἢ ἀπορροφηθεὶς ἀπὸ τὸν μέγαν Δία. Ὅπως δυνάμεθα ὅμως νὰ συναγάγωμεν ἀπὸ τὰς πληροφορίας τῶν ἀρχαίων περὶ τῆς λατρείας τοῦ ὁ πρώτος ἐκεῖ θεός, ὁ ἐπιχώριος, τὸν ὁποῖον αἱ ἐπιγραφαὶ ὀνομάζουσι Νάϊον συνάπτουσαι αὐτὸν μὲ τὸν Δία ὡς Δία Νάϊον, θὰ ἦτο κατ' ἀρχὰς χθόνιός τις θεός, ὅπως συνήθως οἱ θεοὶ τῶν μαντείων. Ἀπὸ τὸ χωρίον τῆς Ὀδυσσεΐας Ξ, 327 ὅπου λέγει «τὸν δ' εἰς Δωδώνην φάτο βήμεναι, ὄφρα θεοῖο ἐκ δρυὸς ὑψικόμοιο Διὸς βουλὴν ἐπακούσῃ, ὅπως νοστήσει Ἰθάκης ἐς πῖονα δῆμον» μανθάνομεν ὅτι ἡ ὑψικόμος δρυὶς τοῦ θεοῦ ἐπρόκειτο νὰ ἐξαγγεῖλῃ τὴν βουλὴν τοῦ Διός, αἱ προσήγοροι δρυῆς τοῦ Αἰσχύλου, ἄπιστον τέρας, ὅπως λέγει εἰς τὸν Προμηθεά (στ. 830), ἦσαν αἱ μαντικαὶ θεότητες οὕτως εἰπεῖν. Τοῦτο δὲ ἀκριβῶς μᾶς βεβαιώνει ὁ Ἡσίοδος (Ἡοῖαι σ. 569) ψάλλον : «ναῖει δ' ἐν πυθμένι φηγοῦ». Ἴσως λοιπὸν τὸν ἀρχικὸν ῥόλον εἰς τὴν θρησκευτικὴν ζωὴν τῆς Δωδώνης πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἔπαιξε κάποια δενδρολατρεία, τὴν ὁποῖαν βλέπομεν εἰς τὴν ἱερὰν δρυῖν, ὅπου ἠδρευεν ἡ θεότης, τὸ δένδρον ἀκριβῶς τὸ ὁποῖον ἔγινε καὶ σύμβολον τοῦ Διός. εἶναι δὲ γνωστὸν πᾶσον σπουδαῖον στοιχεῖον τῆς μυκηναϊκῆς θρησκείας ἀπετέλει ἡ λατρεία τῶν

δένδρων, ὅπως μᾶς διδάσκουν διάφοροι παραστάσεις ἐπὶ μυκηναϊκῶν δακτυλίων. Ταῦτα ἐντελῶς παρεμπιπτόντως. Τῆς μυκηναϊκῆς λοιπὸν αὐτῆς ἐποχῆς οὐδὲν λείψανον ἀκόμη εὐρέθη εἰς τὴν Δωδώνην. Τὸ φῶς ποὺ θὰ ἐπιπτεν εἰς τὴν Ἑπειρωτικὴν ἐν γένει ἱστορίαν τῆς προϊστορικῆς αὐτῆς περιόδου ἀπὸ τὰ εὐρήματα τῆς Δωδώνης θ' ἀντανακλοῦσε καὶ εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα. Δὲν γνωρίζομεν δὲ τίποτε περὶ τῆς Ἑπίρου κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτήν, ἔχομεν μόνον ῥάκη τινὰ ἐκ τῆς παραδόσεως. Ἄν πιστεύσωμεν εἰς αὐτήν, καὶ δὲν ἔχομεν κανένα λόγον νὰ διαμφισβητήσωμεν τὴν ἀλήθειαν τοῦ περιεχομένου της, ἐκ τῆς Ἑπίρου ἦλθον οἱ Ἕλληνες εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα ἢ τοῦλάχιστον μὲ περισσοτέραν ἴσως ἀκρίβειαν ἢμποροῦμεν νὰ εἰπώμεν ὅτι ἐν τμήμα τῶν λαῶν, οἱ ὅποιοι κατέφησαν ἔπειτα εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἀνέπτυξαν ἐκεῖ τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν ἐν τῇ μετακινήσει των ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον, θὰ διήλθε καὶ ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Ἑπίρου εἰς προϊστορικοὺς χρόνους.

Τὰ τελευταῖα αὐτὰ χρόνια καὶ μάλιστα ἀπὸ τοῦ παγκοσμίου πολέμου ἀρχίζομεν νὰ βλέπωμεν κάπως καθαρότερα εἰς τὸ χάος τῆς προϊστορίας τῆς Ἑλλάδος. Ὅσον καλὰ καὶ ἂν ἐμάθομεν ἕως τώρα τὸν πολιτισμὸν ποὺ ἀνέπτυξαν οἱ πρῶτοι κάτοικοι αὐτῆς μάλιστα κατὰ τὸν χαλκοῦν αἰῶνα ἀπὸ τὰς πολυαριθμοὺς καὶ πλουσίας εἰς ἀποτελέσματα ἀνασκαφῆς εἰς ὅλην σχεδὸν τὴν Ἑλλάδα, μόλις τώρα εἴμεθα κάπως εἰς θέσιν νὰ διακρίνωμεν τοὺς λαοὺς αὐτοὺς καὶ νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν πορείαν των εἰς μερικοὺς σταθμοὺς των κατὰ τὴν μεγάλην περιπλάνησίν των εἰς τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους. Τὰ εὐρήματα τῶν Ἀγγλων καὶ Γάλλων ἀρχαιολόγων εἰς τὴν Μακεδονίαν ἀποδεικνύουν ὅτι οἱ προϊστορικοὶ κάτοικοι τῆς χώρας αὐτῆς τοῦ πρῶτου χαλκοῦ αἰῶνος, ἂν καὶ δὲν ἦσαν Ἕλληνες, ἦσαν ὅμως συγγενεῖς πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς κυρίως Ἑλλάδος τῆς αὐτῆς ἐποχῆς ἢ τοῦλάχιστον τμήματα τῶν λαῶν ἐκείνων κατῆλθόν ποτε εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπου ἐξηκολούθησαν νὰ ἔχουν τὸν αὐτὸν περίπου πολιτισμὸν καὶ τὴν αὐτὴν τέχνην. Κυρίως ὅμως ἀπεδείχθη ὅτι ἡ Μακεδονία ἀνήκει εἰς τὸν μεσογειακὸν πολιτισμὸν καὶ οὐχὶ εἰς τὸν βόρειον. Ἡ κάθοδος μάλιστα τῶν Δωριέων ὡς ἱστορικὸν γεγονὸς ἐπιβεβαιοῦται καὶ ἐκ τῶν ὁμοίων εὐρημάτων τῶν ἀνασκαφῶν τῆς γεωμετρικῆς λεγομένης περιόδου τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ ἀντιπροσωπεύοντος τοὺς χρόνους τῆς καθόδου τῶν Δωριέων καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ εἰς τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα. Οἱ μνημονευθέντες ἐρευνῆται εἰκάζουν ὅτι τὸ αὐτὸ πρέπει νὰ συμβαίῃ καὶ προκειμένου περὶ τῆς Ἑπίρου. Καὶ βλέπει κανεὶς ποίαν σπουδαιότητα λαμβάνει τὸ ζήτημα τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐρεῦνης τῆς Ἑπίρου μέλλον νὰ λύσῃ ἢ τοῦλάχιστον νὰ διαφωτίσῃ τὸ πρόβλημα τῆς ἐθνικότητος τῶν Ἑπειρωτῶν, περὶ τοῦ ὁποίου τόσον

ἀντίθετοι γινῶμαι ἔχουν ἐκφρασθῆ ἔκ μέρους σοβαρῶν ἐπιστημόνων.

Ἐσχάτως ὁ Σουηδὸς ἀρχαιολόγος Νίλσον ἐπανῆλθεν εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο καὶ ἐπροσπάθησε νὰ ἀποδείξῃ ὅτι οἱ Ἑπειῶται δὲν ἦσαν Ἕλληνες, ἀλλὰ ἀπετελοῦντο ἀπὸ διάφορα Ἰλλυρικά φύλλα, στηριζόμενος κυρίως εἰς τὸ τοῦ Θουκυδίδου ὅτι ἦσαν ἀγνωστότατοι τὴν γλῶσσαν καὶ εἰς τὰ σωζόμενα κύρια ὀνόματα, τῶν ὁποίων τὰ πλεῖστα θέλει νὰ ἀποδείξῃ ὡς μὴ ἑλληνικά. Καὶ τὴν μὲν μεταγενεστέραν καὶ δὴ ἀπὸ τοῦ δ' αἰῶνος ἑλληνικότητα τῆς Ἑπείρου ἐξηγεῖ ὡς ἐξελλήνισιν τῶν κατοίκων διὰ τῶν ἑλληνικὴν λαβόντων μὲν βασιλέων τῶν καὶ μάλιστα ἀπὸ τοῦ φιλέλληνος καὶ ἐν Ἀθήναις ἐκπαιδευθέντος βασιλέως Θαρύπα, τὴν δὲ Δωδώνην θεωρεῖ ὡς νησίδα ἑλληνικὴν εἰς τὸ βαρβαρικὸν πέριξ πέλαγος. Κατ' ἀνάλογον τρόπον ἐρμηνεύει καὶ τὴν μυθολογουμένην ἑλληνικὴν καταγωγὴν τῶν βασιλέων τῆς Ἑπείρου, δηλ. ὡς μεταγενέστερον πλάσμα πρὸς ἀπόκτησιν εὐγενείας. Τὰς γνώμας ταύτας κατεπολέμησε καὶ ἐπιτυχῶς ὁ περίφημος ἱστορικὸς τῆς Ἑλλάδος I. Beloch, πρὸ ὀλίγου ἀποθανὼν, ἀναιρέσας τὰ πλεῖστα τῶν ἐπιχειρημάτων του. Δὲν πρόκειται νὰ ἐπαναλάβω ἐδῶ τὴν σχετικὴν συζήτησιν οὐδὲ νὰ ἐπιδιώξω τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος. Εἶναι ἀρκετὸν μόνον νὰ ὑπομνήσω πόσον θὰ ἐβοήθουν εἰς τὴν τελειωτικὴν λύσιν αὐτοῦ τὰ ἀποτελέσματα μιᾶς ἐκτεταμένης ἀρχαιολογικῆς ἀνασκαφῆς. Ἴσως ὡς ἀπαρχὴν διαλευκάνσεως μιᾶς περιόδου καὶ ἱστορίας πρέπει νὰ θεωρήσωμεν τὰ πρόσφατα εὐρήματα εἰς τὴν Φοινίκην καὶ τὸ Βουθρωτὸν τῆς βορείου Ἑπείρου, ὅπου οἱ Ἴταλοι εὗρον σπουδαῖα λείψανα πολιτισμοῦ ἀπὸ τῶν προϊστορικῶν ἀκόμη χρόνων ἀφοῦ καὶ λιθικῆς ἤδη τέχνης δείγματα ἦλθον εἰς φῶς. Ἡ λεπτομερὴς δημοσίευσίς τῶν εὐρημάτων τούτων θὰ ἀποτελέσῃ σημαντικωτάτην συμβολὴν εἰς τὴν προϊστορίαν καὶ ἐθνολογίαν τῆς Ἑπείρου.

Εἶναι εὐνόητον λοιπὸν πόσας ἐλπίδας ἐστηρίξαμεν εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν ἔρευναν τοῦ γηραιοῦ μαντείου τῆς Δωδώνης, ὅπου ἔπρεπε νὰ σώζονται ἀδιαφιλονίκητα τὰ μαρτύρια πολιᾶς ἀρχαιότητος. Καὶ ὁ μὲν Καραπάνος καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτὸν ἐρευνηταὶ ἀπέβλεπον περισσότερον εἰς τὴν εὐκολὴν λείαν ἀγαλμάτων καὶ ἄλλων κινητῶν εὐρημάτων ἢ εἰς τὴν προσεκτικὴν καὶ μεθοδικὴν ἐξερεύνησιν αὐτοῦ τοῦ χώρου, τῶν ἀρχιτεκτονικῶν λειψάνων καὶ τῆς ἱστορίας των. Διὰ τοῦτο καὶ εἰς αὐτὸ τὸ ὀγκῶδες σύγγραμμα τοῦ Καραπάνου περὶ Δωδώνης μὲ μεγάλην ἐπιπολαιότητα ἐμελετήθησαν καὶ ἐσχεδιάσθησαν τὰ ἐδάφη τῆς κατασκευῆς, τῶν ὁποίων αἱ ληφθεῖσαι εἰκόνες ἐλάχιστα ἀνταποκρίνονται εἰς τὴν πραγματικότητα. Ἦτον ἀνάγκη λοιπὸν νὰ γίνῃ νέα ἔρευνα διὰ νὰ εἶναι δυνατὸν νὰ στηριχθῶμεν εἰς βέβαια δεδομένα. Τὴν σπουδαιότητα τούτου ἀναγνωρίζουσα ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἤρχεισε τὴν ἀνασκαφὴν τῆς Δωδώνης

κατὰ τὸ 1920 μὲν διὰ τοῦ κ. Σωτηριάδου, ἐφέτος δὲ διὰ τοῦ κ. Οἰκονόμου (ὁ ὁποῖος δὲν ἠδυνήθη γὰρ προσέλθῃ) καὶ ἐμοῦ. Μὲ ὀλίγας λέξεις θὰ ἀναφέρω ἐδῶ τὰ πρῶτα ἀποτελέσματα.

Ἦδη ἀπὸ τὸ 1920 ὁ κ. Σωτηριάδης παρατήρησεν ὅτι ἡ πρὸ πολλοῦ γνωστὴ ἐκεῖ χριστιανικὴ ἐκκλησία δὲν ἐστηρίζετο ἐπὶ θεμελίων ἀρχαίου ναοῦ, ὡς ἰσχυρίζετο ὁ Καραπάνος. Τοῦτο ἀκριβῶς ἐπεβεβαίωσαν ἀναμφισβητήτως καὶ αἱ ἐφετεῖναι ἀνασκαφαί. Διότι εἶναι ἀμέσως καταφανὲς ὅτι ἡ ἐκκλησία αὕτη ἐκτίσθη ἐξ ἀρχῆς καὶ ἐθεμελιώθη ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ βράχου καὶ οὐχὶ ἐπὶ ἀρχαίου κτιρίου, μόνον δὲ πολὺ τοῦ ὑλικοῦ αὐτῆς εἶναι ἐξ ἄλλου τινὸς ἀρχαίου οἰκοδομήματος καὶ ἐχρησιμοποιήθη εἰς αὐτήν. Εἶναι πιθανώτατον ὅτι τοῦ οἰκοδομήματος τούτου λείψανα εἶναι τὰ πρὸς τῆς ἐκκλησίας ἐκτεινόμενα θεμέλια ἑλληνικοῦ κτιρίου, τοῦ ὁποῖου ἡ βορραία στενὴ πλευρὰ εἰσχωρεῖ ὑπὸ τὴν ν. μακρὰν πλευρὰν τῆς ἐκκλησίας. Τοῦτο εἶναι μικρὸς ἴσως ναὸς διαιρούμενος εἰς δύο μέρη δι' ἐγκαρσίου ἐσωτερικοῦ τοίχου. Ἀριστερά του ὑπῆρχε ἀναθηματικόν τι μνημεῖον τοῦ ὁποῖου ὑπελείφθη μόνον τὸ κρηπίδωμα καὶ δεξιὰ εἰς τινὰ ἀπόστασιν δυτικῶς ἦτο ἰδρυμένη μικρὰ ἐξέδρα.

Ἡ δὲ χριστιανικὴ ἐκκλησία εἶναι μεγάλη βασιλικὴ μὲ ἱερὸν τρίκογχον, μὲ τρία κλίτη σχηματιζόμενα διὰ διπλῆς σειρᾶς ἐπτὰ κίωνων καὶ μὲ νάρθηκα ἔχοντα πλαγίως τὰς ἐξόδους. Ἡ βασιλικὴ αὕτη ἔχουσα σχέδιον, τὸ ὁποῖον εὐρίσκομεν καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἡπείρου, ὅπως εἰς βασιλικὴν πλησίον τῆς Παραμυθιάς καλύτερον σωζομένην, ἣτις θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ βραδύτερον, ἀνήκει εἰς τὴν παλαιοχριστιανικὴν ἐποχὴν.

Πρὸς τούτοις ἐκαθαρίσθη ἐν μέρει καὶ ἄλλο κτίριον εὑρεθὲν ὑπὸ τοῦ Καραπάνου ἀνατολικῶς τοῦ θεάτρου. Τοῦτο εἶχεν ἐσωτερικῶς δύο σειρὰς ἐκ τριῶν κίωνων ἐπὶ διαφόρων ἐπιπέδων, διότι τὸ ἔδαφος εἶναι κατηφορικόν, ἀλλὰ δὲν γνωρίζομεν ποῖος ἦτο ὁ προρισμός του. Ἡ ἐφετινὴ δὲ ἀνασκαφὴ μᾶλλον δοκιμαστικοῦ χαρακτῆρος περιορίσθη μόνον εἰς τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ ἔδαφους καὶ δὲν ἐπεξετάθη εἰς μεγάλην κλίμακα, ἐν τούτοις καὶ αὕτη μᾶς ἔδωκε ἐκτὸς τῶν ἀρχιτεκτονικῶν καὶ ἄλλα εὐρήματα, τὰ συνήθη εἰς τὴν Δωδώνην. Πλεῖστα τεμάχια ἀπὸ χαλκᾶ σκευῆ εὑρέθησαν, λαβαί, κρίκοι, περόναι κ. ἄ., μεταξὺ δὲ αὐτῶν ἀξία σημειώσεως εἶναι μία βᾶσις ἐκ τῶν τριῶν ἐνὸς λέβητος, τὴν ὁποίαν ἀποτελεῖ τὸ ἄνω σῶμα Γοργοῦς μὲ ἀνοικτὰς πτέρυγας καταλήγον εἰς πόδα λέοντος. Τὸ διακοσμητικὸν τοῦτο ἔργον ἄριστα διατηρημένον μὲ τὴν χαρακτηριστικὴν πρασινότεφρον πάτιναν τῶν χαλκῶν τῆς Δωδώνης δεικνύει θαυμασίαν ἐργασίαν τοῦ ἔκτου π. Χρ. αἰῶνος. Ἀξιόλογα εἶναι ἐπίσης καὶ ἀρκετὰ μολύβδινα ἐλάσματα μὲ ἐγχαράκτους ἐπιγραφὰς σχετικὰς μὲ τὸ

μαντεῖον, μὲ ἐρωτήσεις δηλ. εἰς τὸν θεόν, ἐκ τῶν ὁποίων μερικαὶ εἶναι δυνατὸν νὰ φθάνουν καὶ εἰς τὸν ἕκτον αἰῶνα π. Χρ.

Τοιαῦτα μὲ μεγάλην συντομίαν εἶναι τὰ ἀποτελέσματα καὶ ἡ σημασία τῶν πρώτων ἀνασκαφῶν τῆς Δωδώνης, ὅπου τὸν μὴ ἀκουόμενον πλέον μαντικὸν ψίθυρον τῶν θψικόμενων δρυῶν δεξι ἐλπίζωμεν ὅτι θ' ἀντικαταστήσῃ ἀποτελεσματικώτερον ἔ χαρούμενος ἤχος τῆς ἀρχαιολογικῆς σκαπάνης.

1929
